

Sirkku Kotilainen ja Satu Olkkonen

NUORET DOKUMENTTITEATTERIN TEKIJÄT KANSSATUTKIJOINA

Young people as co-researchers in documentary theatre

The perspective of young people as co-researchers has recently increased as a participatory framework of study in several fields of inquiry. The focus has mostly been on empowering the youth instead of methodological perspective which is the focus in this arts-based pedagogical study on youth documentary theatre as an action research. The objective of the text is to describe how the integrated practices of research and documentary theatre support youth as co-researchers.

The article is based on a youth documentary theatre implemented in 2016 as a case example. Seven 17–28-year-old youngsters were invited to make theatre as co-researchers and as informants of their own life course, especially in-between the stages of schooling. The research material consists of multiple data, for example, research diary of the director, interviews, the verbatim theatre piece and the documented five live performances including audience feedback.

Results show that documentary theatre can function as a research team, following the collective praxis method in which the youth co-research is supported by director's choices implementing equal partnerships. Director's role is a facilitator giving freedom and space to the youth's decisions on the narrative and play. This is the way for more robust insider knowledge as well.

How cultural policies and research are taking into account youth agency? Dignifying youth is offered as a conclusion. In institutions like theatre, inclusive youth pedagogies and forms of directing are suggested, taking youth as co-artists together with professional adults. This applies to youth research as well.

Key words: young people, documentary theatre, co-researching, action research, artistic research

Johdanto

Nuorten kanssatutkijuus on viime vuosina noussut keskiöön eri tieteenaloilla etenkin Euroopassa osana osallistavia, esimerkiksi taidepedagogisia, tutkimuksia. Caroline Bradbury-Jones ja Julie Taylor (2013, s. 160) väittävät osallistumista korostavien metodologisten viitekehysten olevan jo ”de riqueur” eli enemmän sääntö kuin poikkeus lapsia ja nuoria koskevassa tutkimuksessa niin kasvatustieteissä, terveystutkimuksessa kuin taiteen tutkimuksessa. Kansainvälisesti taustalla on YK:n Lasten

oikeuksien sopimus ja Suomessa erityisesti *Nuorisolaki* (2016), joka velvoittaa hallinnollisia päätöksentekijöitä kuulemaan lapsia heitä koskevissa asioissa.

Tämän artikkelin empiirinen esimerkki nuorista dokumenttiteatterin tekijöinä kiinnittyy taidelähtöiseen nuorisotutkimukseen (ks. esim. Sivenius & Friman, 2017). Ote kuitenkin poikkeaa tutkimuksesta, jonka tavoitteena on ainoastaan lasten ja nuorten valtauttaminen, kun fokuksessa on *kanssatutkijuiden rakentuminen* (esim. Bradbury-Jones & Taylor, 2013). Tekstin tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä,

miten pedagogisesti orientoituneessa tutkimuksessa nuorten taiteellinen toiminta ja kansatutkijuus rakentuvat yhdessä käytänteinä. Kuvaamme kansatutkijuutta teatteriprosessissa erityisesti osallistavana toimintatutkimuksena (mm. Sivenius & Friman, 2017, s. 26–38).

Vaikka esimerkiksi *Nuorisotutkimus*-lehden *Taide kuuluu kaikille* -teemanumero (1–2/2017) käsittelee taidelähtöistä toimintaa myös tutkimuksen näkökulmasta (esim. Sivenius & Friman, 2017; Oikarinen-Jabai, 2017), ei artikkeleissa puututa juurikaan kansatutkijuuden teemaan. Näiden tekstien ytimessä ovat hankkeiden tuottama hyvä nuorten identiteettien rakentumiselle. Identifikaatioon keskittyminen osoittanee sen, kuinka haasteellista on eritellä taiteellisista prosesseista, missä kohdin kansatutkijuus nousee esiin ja miten. Kulttuuri- ja nuorisopoliittisesti olisi kuitenkin syytä päästä käsiksi myös näihin erittelyihin ja risteämiin, joiden pohjalta voitaisiin edistää nuorten osallistavia tutkimuksellisia teemoja.

Empiirinen esimerkkimme *My Way – pieni kuva riittää* oli nuorten ryhmälähtöinen dokumenttiteatteriesitys, joka sai ensi-iltansa marraskuussa 2016 osana Koneen säätiön rahoittamaa *Nuoret Estradille* -tutkimushanketta (2015–2017). Dokumenttiteatteriesitys fokusoi osallistujien kokemuksiin peruskoulun ja toisen asteen opintojen nivelvaiheesta kansatutkijuuden hahmottamisen lisäksi. Yhteensä seitsemässä osahankkeessa kehitettiin media- ja taidepedagogisia malleja erityisesti kulttuurisen nuorisotyön tarpeisiin. Lähtökohtana kaikissa osahankkeissa on ollut saada ote nuorten koulutussiirtymiin erilaisten ennakoimattomien haasteiden näkökulmista. Osahankkeita on toteutettu esimerkiksi työttömien nuorten työpajassa ja vastaanottokeskuksessa (ks. Pienimäki & Kotilainen, 2018). Teatterihanke toteutettiin kotoa jo muualle muuttaneiden ja elämässään uusia siirtymiä elävien nuorten aikuisten kanssa.

My Way – pieni kuva riittää on ollut tämän kansallisen hankkeen ainoa teatteriproduktio. Muissa osahankkeissa taidemuotoina ovat olleet esimerkiksi runous ja valokuvaus yhdistettynä pääosin sosiaaliseen mediaan, joissa varsin-

kin Instagram, verkkolehdet ja osahankkeiden omat alustat ovat toimineet nuorten tuottamien teosten julkaisutiloina erilaisten näyttelyiden ja esitysten lisäksi. Kansatutkijuus on toteutunut eri osahankkeissa eri tavoin, esimerkiksi vertaishaastatteluina, kirjallisina tai multimodaalisina pohdintoina, mutta myös julkisissa tilanteissa kuten radiossa (Pienimäki & Kotilainen, 2018). Analyysivaihe koko kansallisen hankkeen tuloksista on päätösvaiheessa.

Nuoret estradilla -tutkimushankkeessa kysyttiin: 1) Millaisia osallisuuden ja lukutaitojen haasteita nuorilla on koulutussiirtymävaiheissa? 2) Miten nuoria voidaan tukea julkiseen mediaosallistumiseen ja monilukutaitoon taiteelliseen itseilmaisuuun perustuvalla mediapedagogiikalla? 3) Miten julkinen toiminta tutkimuksessa vahvistaa nuorten identiteettiä?

Dokumenttiteatteriesityksen sisältö ja prosessi kiinnittyivät hankkeen kaikkiin tutkimuskysymyksiin, kuten nuorten haasteet toisen asteen siirtymävaiheissa, kehittävä pedagoginen ote ja sukellus kansatutkijuuteen julkisena toimintana. Tässä tekstissä paneudumme erityisesti nuorten taiteen tekijöiden (Siivonen, Kotilainen, Suoninen, 2011) kansatutkijuuteen. Kuvaamme sitä, miten nuorten kansatutkijuus rakentui prosessin aikana, ja millaisena se näytettyi. Avaamme myös sitä, millaisiin positioihin ohjaajuus järjestyi.

Nuorten dokumenttiteatterin toteutuksen taustalla on sosiokulttuurinen näkemys oppimisesta ja ohjauksesta yhteisöllisenä konstruktiona ja dialogisena, tasavertaisena oppimisen prosessina. Yhtenä pedagogisena tavoitteena on ollut nuoria osallistujia eriarvoistavien valtasuhteiden minimointi (esim. Vygotsky, 1982; Säljö, 2004; Freire, 2016). Tämä on ollut myös tutkimuksen ja koko *Nuoret estradilla* -hankkeen toteuttamisen lähtökohta. Käsitämme tässä tekstissä myös taiteen laajasti erilaisina tapoina ja käsityksinä, populaarin mediakulttuurin muotoina ja kommunikatiivisina käytäntöinä (esim. Fornäs, 1995).

Tutkimuksellisesti esitys kiinnittyy siis transformatiiviseen eli kriittiseen tiedonintressiin, jonka keskiössä on valtasuhteita horjuttava ja vähintään käytäntöjä uudistamaan pyrki-

vä pedagoginen osallistava toimintatutkimus (PAR, *participatory action research*) (esim. McKenzie & Knipe, 2006) ja kriittinen pedagogiikka (esim. Boal, 1979; Freire, 2016).

Tapausesimerkissämme tutkimuslähtöinen uudistava ote kiinnittyy teatterintekemiseen ja tutkimukseen, joihin kumpaankin nuoret osallistuivat aktiivisina toimijoina ja tiedontuottajina draamalähtöisin työtavoin. Tästä yhteisötaiteen muodosta käytetään nimeä *Devising* (*devise* – luomista, tekemistä, keksimistä). Suomeksi työtavasta käytetään joko samaa ilmaisua tai muotoja ryhmälähtöinen työtapa tai ryhmä- ja prosessikeskeinen työtapa (Koskenniemi, 2007). Heikkinen (2016) tarjoaa työtavalle nimeksi ”meidän teatteri”.

My way -esityksessä peruskoulun ja toisen asteen nivelvaiheen nuoruutta haluttiin lähteä purkamaan leimaavana, yksisuuntaisena ja stereotyyppisenä tapana käsitellä lasten ja nuorten elämää sekä heidän tuottamaa tietoa (esim. Karlsson, 2005). Tästä näkökulmasta kyseessä oli tiedon valta-asetelmien välttäminen ja toisin tietäminen suhteessa vallitseviin puhetapoihin (ks. esim. Pekkarinen & Aapola-Kari, 2016). Tutkimus kiinnittyy myös piilossa pysyttelevien ilmiöiden tutkimiseen ja sanallistamiseen (esim. Souto, Honkasalo & Suurpää, 2015), kun kyseessä ovat nuorten omat kokemukset, jotka voivat olla myös kipeitä ja hankalia sanallistaa.

Nuoruutta ei tässä tekstissä nähdä lineaarisesti määrittynään lapsuus–nuoruus–aikuisuus-jatkumona vaan pikemminkin epälineaarisina katkoksina ja siirtyminä nuoruuden sisällä (esim. Asthana, 2012). Nuori saattaa esimerkiksi taantua ikäisestäään vaikeiden elämäkokemusten myötä ja palautua sitten taas ennalleen tai astua hetkeksi aikuisen asemaan epäselvässä elämäntilanteessa. Nuoria ja nuoruutta ei siten voi niputtaa yhtenäiseksi elämäntilanteeksi. Tästä sosiokulttuurisesta näkökulmasta ikä yksin ei riitä kuvaamaan nuoruuden kokemuksia.

My Way – pieni kuva riittää oli ryhmätyö, johon osallistui seitsemän 17–28-vuotiasta nuorta aikuista ja tutkija-ohjaaja. Nuoret kutsuttiin mukaan kanssatutkijoiksi tekemään esitys ja tutkimaan taiteen kautta omia koulu-

tussiirtymää muistelutyönä esittävän taiteen kontekstissa. Kyseessä ei ollut valmiiksi muotoutunut ryhmä tai ystäväjoukko, osa ei koskaan ollut tavannut toisiaan. Mukaan kutsuttiin eri ikäisiä ammatillisia sekä lukio-opintoja tekeviä että välivuotta pitäviä nuoria. Ohjaaja tunsikin mukaan tulleet nuoret entuudestaan. Osallistujat tulivat eri puolilta Suomea hankkeeseen.

Aineisto on toimintatutkimukselle tyyppilinen, laadullinen ja monimuotoinen (Reason & Bradbury, 2006): ohjaajan tutkimuspäiväkirja (103 sivua) ja hänestä tehty haastattelu (80 minuuttia) litteroituna, ryhmälähtöisesti rakentunut käsikirjoitus 50 minuutin teatteriesityksestä ja kaikki viisi näytöstä videoituina sekä hankkeen julkinen internet-viestintä (esityksen Facebook-sivut) ja yksityinen sähköpostiviestintä puolen vuoden ajalta. Lisäksi aineisto sisältää yleisön anonyymit kirjalliset kommentit kahdeltasadalta katsojalta. Näiden aineistojen analyysi on toteutettu temaattisella sisältöanalyysillä etsimällä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia molempien artikkelin tekijöiden luennassa ensin eriaikaisesti ja sen jälkeen yhteisesti (esim. Auerbach ja Silverstein, 2003).

Kumpikin kirjoittaja on tutkinut koko aineiston, mutta ainoastaan ohjaaja on ollut läsnä koko harjoitteluprosessin ajan: hän kokosi ryhmän ja toimi hankkeessa nuorten kanssa. Hänen vastuualueenaan on ollut tämän osahankkeen kokonaistoteutus. Ohjaajan haastattelun on tehnyt hankkeen päätyttyä artikkelin toinen kirjoittaja, joka ei osallistunut dokumenttiteatteriprosessiin, mutta osallistui ensimmäiseen esitykseen, jota raportoidaan tässä artikkelissa. Hän on ollut mukana koko hankkeen ajan *Nuoret estradille* -tutkijatiimissä vastuullaan muun muassa osallistavan metodologian kehittäminen ja kokeilu osahankkeissa.

My way -hankkeen ohjaaja-toimintatutkijasta käytämme jatkossa muotoa *ohjaaja*. Nuoret taiteen tekijät kuvataan tekstissä *osallistujina* tai *esittäjinä*. Tässä tekstissä suojataan nuorten osallistujien anonymiteettiä jättämällä mainitsematta heidän sukupuolensa, ikänsä tai kotiseutunsa.

Nuorten dokumenttiteatteri toimintatutkimuksena

Nykynuorisoteatterissa on yhä enemmän nuoria itseään osallistavia piirteitä (esim. Mustonen, 2003; Hursti, 2015), joka tarkoittaa tapoja luoda nuortenteatterin sisältöjä ja muotoja yhdessä kohderyhmän kanssa. Osallistava ote nähdään teatterissa ja muissa kulttuuri-instituutioissa tärkeänä yleisökasvatuksen muotona (emt.), mutta merkitys rakentuu myös nuorten identiteettityölle, kun he itse kokevat pystyvänsä vaikuttamaan ja tulemaan näkyviksi omaa elämäänsä koskevissa asioissa (esim. Fenge, Hodges & Cutts, 2011). Nuorten osallistaminen on siis kulttuuripoliittinen kysymys.

Dokumenttiteatteri perustuu nimensä mukaisesti ensikäden lähteisiin, se on yhteydessä yhteisöteatteriin ja journalismiin, mutta ei varsinaisesti ole kumpaakaan (Junttila 2012, s. 12–15). Englannin kielessä dokumenttiteatterista käytetään ilmaisua *verbatim theatre*, Yhdysvalloissa *documentary theater, recorded delivery* tai *investigative theater*. Kaikissa näissä ilmaisussa dokumenttiteatteri on enemmän esityslaji ja draaman laji kuin näytelmäkirjallisuuden osa (Junttila 2012, s. 22–23).

Draaman työtapojen lisäksi dokumenttiteatterin työtappaa voi verrata sadutus-menetelmään (Karlsson, 2003; 2005), jonka kautta kohtaava, osallistuva ja vastavuoroinen toimintakulttuuri tulee mahdolliseksi. Toiminta on kuuntelevaa ja luottamuksen laadusta sekä syvyydestä rakentuvaa. Dokumenttiteatterissa, aivan kuten sadutuksessa ohjaaja kirjaa osallistujan tarinan sanatarkasti. Näyttämöllä sitä voidaan tekijöiden kanssa vielä yhdessä muokata dramaturgiaan sopivaksi. Työtavassa on keskeistä se, että kerrottua ei tulkita ja arvioida vaan elämäntarinaan antaja saa itse selittää, täydentää ja korjata dokumentoitua. *My way* -esitysprosessissa se tarkoitti kahdenkeskistä litteroitua videohaastattelua nuoren omista elämäkokemuksista ohjaajan kanssa, mutta aineisto voi muissa vastaavissa produktioissa olla myös fiktiivistä.

Henkilökohtaisuudesta johtuen harjoittelu-prosessi sai nopeasti kanssatutkijuuden luonteen, kun osallistajat olivat samalla käsiteltävän

teeman informantteja sen lisäksi, että rakensivat yhdessä tutkien ja kehittämällä teatteriesityksen muotoa, siis ilmaisun tapaa jossa koko työryhmän kokemuksista rakentui yhteinen esitys. Lisäksi tutkiva työtapa muokkasi tekijöitään käsikirjoitusprosessin aikana toisin kuin valmis käsikirjoitus, jonka joku toinen on hionut valmiiksi ja joku toinen työstää sen edelleen esitettäväksi (esim. Cahill, 2007).

Kanssatutkijuus varsinkin lasten ja nuorten toimintana perustuu ymmärrykselle, että myös alaikäiset ovat kyvykkäitä kansalaisia tässä nyt (*citizens to be*) eivätkä vasta vartuttuaan (*citizens to become*) (esim. Bennett, 2008). Lasten ja nuorten kanssatutkijuus pohjautuu käsillä olevassa hankkeessa kriittiseen (taide)pedagogiikkaan (esim. Freire, 2016), joka tavoittelee muutosta myös yhteiskunnassa. *Nuoret estradilla* -hankkeessa muutosta on tavoiteltu ensisijaisesti osallistujien monilukutaidoissa, joista yhtenä voidaan pitää tutkimuksen lukutaitoa (esim. Pienimäki & Kotilainen, 2018), mutta muutosta on tavoiteltu myös laajemmin tutkimuksen ymmärtämisenä toiminnassa rakentuvana kuten nuorten dokumenttiteatteri esimerkiksi tässä tekstissä. Taustalla on käsitys siitä, että valta on toimijoiden joukossa, myös nuortenteatterissa ja tutkimuksessa (Arendt, 1958).

Osallistumaan kannustava tutkimus käsittelee tiedon konstruktivistisesti: se rakentuu toiminnassa kielen ja erilaisten esitystapojen vuorovaikutuksessa (esim. Vygotsky, 1982; Säljö, 2004). Näin rakentuva tieto ei tarjoa lopullisia totuuksia, vaan ihmiset kehittävät niitä eteenpäin (esim. de Vries, 1980). Tällaista tutkimustietoa pidetään sosiaalisesti vankkana: yhteiskunnallisesta todellisuudesta nousevalla tiedolla on sidos yhteiskuntaan (esim. Nowotny et al., 2002). Lisäksi se on refleksiivistä tietoutta, jota voidaan soveltaa ja käyttää eri konteksteissa (esim. Park, 2006). Ihmiset, tässä siis kanssatutkijat ja ohjaaja, tuottavat yhdessä informaationa *tutkimustuloksia* nuorten todellisuuksista, ja ilmaisevat tätä informaatiota taiteessa *My way* -esityksenä. Kanssatutkijuuden on tarkoitus olla metodista tutkimustoimintaa samaan aikaan, kun se on taiteellista toimintaa ja oppimista.

Nuorten kansatutkijuus on siis rakentamassa refleksiivistä, sovellettavaa sosiokulttuurista tietoa (emt.).

Dokumenttiteatterin voi siis ajatella olevan yhteiskunnallista teatteria ja yksi kansalaisaktiivisuuden muoto (Boal, 1995). Se on myös taidetta. Tekijöiden osallisuus on maksimissaan, kun esittäjät esittävät itseään. Tällöin maailma asettuu tarkasteltavaksi ja tulkittavaksi omien, yksityisten kokemusten kautta. Tästä todellisuudesta syntyy esityksen draamallinen jännite, luonnollisena näyttäytyvä kriittisyys ja esityslajin vaativuus esittäjille. Näyttämö julkisena tilana nostaa tekijöiden henkilökohtaiset tarinat ja niiden yhteen kietoutumisen valokeilaan ja jaettavaksi elävässä esitystilanteessa. *My Way* -esityksessä julkituotua materiaalia on prosessin luovassa osassa prosessoitu monessa syklissä, jotta siitä on muodostunut taiteellinen kokonaisuus.

Dokumenttiteatterin historiaa ja nykyisyyttä on monipuolisesti aina 1930-luvulta asti käsitellyt muun muassa Janne Junttila (2012). Dokumenttiteatteria Suomessa ovat näkyvästi edustaneet esimerkiksi Susanna Kuparisen ohjaamat *Valtuusto*-näytelmät 2008–2010 ja *Eduskunta*-trilogia 2011–2015. Kajaanin harrastajateatterin aktivismi esityksessä *Oikeusjuttu – totuus Kajaanin opettajankoulutusyksikön alasajosta* vuodelta 2014 toimi ohjaajan yhtenä pontena toteuttaa *My way* -esitys nuorten kanssa.

Ohjaajan haastattelun mukaan osallistuneiden nuorten tavoitteeksi kehkeytyi prosessissa avartaa yleisön mahdollisia ennakkokäsityksiä nuorten koulutussiirtymistä, ”poistaa ennakkoluuloja ja stereotyyppioita” (ks. myös Cahill, 2007). Tämä kriittinen muutostavoite määrittelee projektin osallistuvaksi toimintatutkimukseksi (*participatory action research*, PAR) (ks. esim. Reason & Bradbury, 2006; Siivonen, Kotilainen, Suoninen, 2011), varsinkin kun tavoitteen määrittelijöinä ovat olleet nuoret osallistajat (ks. myös Kotilainen & Rantala, 2008). Dokumenttiteatteriprosessi on myös taiteellista tutkimusta, jossa tutkiminen tapahtuu ja tieto rakentuu taidetta tehdessä, prosessin aikana. Esityksestä moniaistisena kokemuksena ei kaikki tuloksiksi merkittävä välttämättä sanallistu (esim. Kirk-

kopelto, 2008; Varto, 2000; 2017). Vaikka tieto sijaitsee konkreettisena esityksessä, niin esimerkiksi yleisön ja tekijöiden välistä sanatonta dialogia voi olla vaikea tavoittaa. Seuraava esimerkki osallistujien verkkomainonnasta ennen esitystä kuvaa haastetta sanallistaa esitystä:

En oikeestaan haluais että kukaan tuttu näkee tätä. Toisaalta, jos oot peruskoulun tai lukion loppusuoralla, tuu kattoo, tää esitys on sulle. Jos et vielä tiedä mikä susta tulee isona, tai tuleeko mitään, tuu kattoo. Tää esitys on sulle. Jos sua hävettää olla olemassa, tai et oikein tiedä miten päin olla, tuu kattoo. Jos työskentelet nuorten kanssa, tai jos oot nuoren tai nuoreksi kasvavan vanhempi, tuu kattoo. Jos oot päättävä, tuu kattoo. Jos oot kyllästynyt esittämiseen, ja haluat nähdä ihmisiä lavalla, tuu kattoo. Tää ei oo teatteria, tää on meidän sanoja, me itsenämme sielä. Tää vähän jännittää. (Osallistuja, 9. 12. 2016 osahankkeen verkkosivulla)

Osallistavan toimintatutkimuksen prosessia kuvataan yleensä sykleinä, joissa toistuvat ensin *analyysi ja tilanteen tiedostaminen* yhdessä osallistujien kanssa, sitten uuden *yhteissuunnittelu, yhteinen toteutus ja ryhmän sisällä yhteinen arvioiva pohdinta, reflektio* (Reason & Bradbury, 2006). *My way* -prosessi esityksenä oli yksi iso sykli, jonka sisällä toimi seitsemän eri sykliä harjoitus- ja käsikirjoituksen muokkausprosesseina.

Osallistuvaa toimintatutkimusta on kritisoitu eklektismistä eli siitä, että erilaisia tutkimusmetodeja, jopa poliittista aktivismia raportoidaan, mutta niiden filosofisia lähtökohtia ei pohdita. Lisäksi usein tuotetaan vain tapauskohtaista tietoa yhteisöstä pohtimatta sen siirrettävyyttä muihin yhteyksiin, esimerkiksi tässä teatterista vaikkapa nuorisotyöhön (esim. Reason & Bradbury, 2006; Kakkuri-Knuutila & Heinlahti, 2006). Siirrettävyyden lisäksi on tärkeää tarkastella prosessivaliditeettia eli arvioida sitä, miten tieto on rakentunut kerronnallisena kompositiona erilaisten valintojen kautta varsinkin osallistuvassa toimintatutkimuksessa (esim. McEvan, 1997). Nuorten kansatutkijuuksien osalta tärkeää on tuoda näkyviksi

myös haasteiden paikkoja erityisesti tutkimuseettisistä ja osallistumisen mahdollisuuksien näkökulmista (Bradbury-Jones & Taylor, 2013).

Kuvaamme seuraavaksi, miten *My Way – pieni kuva riittää* -dokumenttiteatteriprosessi toteutui toimintatutkimuksen kehikossa taiteelliskerronnallisena kompositiona: Miten tieto rakentui? Millaisin valinnoin kanssatutkijuuksia tuotettiin? Millaista kanssatutkijuueta rakentui?

Analyysi, tiedostaminen

My Way – pieni kuva riittää -dokumenttiteatteriprosessissa yhteisiä harjoituskertoja oli harvoin ja vähintään kaksi päivää kerrallaan, koska työryhmän jäsenet asuivat etäällä toisistaan. Ohjaaja edisti käsikirjoituksen rakentumista haastatteluilla, videoinneilla ja litteroimalla ohjaajan ja osallistujien välisiä kahdenkeskisiä keskusteluja. Yhteisissä harjoituksissa litteroidut tarinat luettiin koko työryhmälle ja niitä työstettiin näyttämölle. Seitsemän monologin välisiä yhtymäkohtia ja ristiriitaisuuksia etsittiin harjoituksissa yhdessä niin, että tarinoiden risteämistä syntyi kohtauksia, fragmentteja ja lauluja. Näistä elementeistä rakentui puolestaan useampi uusi välivaiheen käsikirjoitus ja siitä vähitellen rakentuva esityksen dramaturgia palapelin tavoin yhdessä toimien. Käsikirjoituksen muokkaaminen oli ryhmän useimmin toistuva avainaktiviteetti. Materiaalin valitsemiseen ja sen työstämiseen osallistuivat kaikki etenkin oman materiaalin osalta, mutta myös toisten osallistujien tekstimateriaalin kommentijoina, kysymyksen esittäjinä ja kannustajina.

Caitlin Cahill (2007, s. 303–304) sanallistaa yllä kuvatun kaltaista dialogista teoksen rakentamista toimintatutkimuksena: kollektiivisena käytäntönä, jossa ohjaaja-tutkijan rooli on edistää ja tukea monin eri tavoin nuorten tarinoiden rakentumista ja niiden prosessointia yhteiseksi teokseksi. Hän mainitsee muun muassa reflektiiviset muistiinpanot (*reflective note-taking*), johon yllä kuvatussa dokumenttiteatteriprosessissa jokainen työryhmän jäsen osallistui. Tämä ilmensi kanssatutkijuueta ja näkyi lopputuloksessa tasaisena kontribuutiona, mää-

rällisenä osallistumisena esitykseen. Yhteisten keskustelujen ja analyysien myötä etsittiin selkeyttä ja yhtenäisyyksiä tarinaan (emt.), joka lopputuloksessa näkyi jokaisen osallistujan yhdenveroisena tarinan käsittelynä niin määrällisesti (kenen tarina?) kuin laadullisesti (monta samanarvoista näkökulmaa).

Pitkään lasten ja nuorten kanssa töitä tehneen *My way* -ohjaajan rooli suhteessa aikaisempiin produktioihin muuttui merkittävästi tämän taiteellisen prosessin aikana. Ohjaajan tehtäväksi muodostui informanteille tilan rai-vaaminen fasilitoijan roolissa (Cahill, 2007). Tutkimushaastattelussa hän kuvaa rooliaan näin:

Informanttien tai kokemusasiantuntijoiden rinnalla minun roolini ei ollut olla vahvempi osapuoli, asiantuntija tai määrittelijä niin kuin aiemmin. Suhteessa perinteisen teatteriohjaajan valtaan roolini oli pikemminkin tutkivan journalistin kaltainen, kysyvä ja ihmettelevä. Sitä opin tässä esitysprosessissa kuuntelemaan, sille herkistyin ja sen edessä opin olemaan myös hiljaa, annoin tapahtua ja maltoin odottaa. (Ohjaajan haastattelu, 2017)

Ohjaajan mukaan kyse oli tutkimusryhmästä ja tutkijayhteisöstä, joka on ”selvittämässä tehtävää, johon ei ole etukäteen olemassa vastauksia, luomassa vastapuhetta tai toista tietoa”. Caitlin Cahill (2007) pitää tätä kollektiivisena metodologisena käytäntönä (*collective methodological praxis approach*), jota hän toteutti nuorten naisten kanssa ryhmässä, jossa valtaa jakamalla tuotettiin kulttuuritietoutta väri-listen naisten asemasta. Kyse on myös kriittisestä pedagogiikasta, jonka lähtökohtia osallistuva toimintatutkimus myötäilee: tavoitteena on osallistujien sosiokulttuurinen tiedostaminen omasta tilanteesta ja sen pohjalta ratkaisujen etsiminen lukutaitojenkin kautta (Freire, 2016). Kyse on myös tutkimuksen lukutaidosta ja tiedostamisesta kanssatutkijana, jonka voi arvioida alkaneen *My way* -hankkeen osallistujilla jo siitä, kun heidät kutsuttiin mukaan erityisesti tutkimushankkeeseen. Myös Carolyn Bradbury-Jones ja Julie Taylor (2013) pitävät tutki-

museettisesti tärkeänä, että varsinkin nuorille avataan alusta lähtien se, että he ovat mukana tutkimuksessa, mitä tutkimus on ja millaista kanssatutkijan roolia tavoitellaan.

Suunnittelu

Yhteisiä harjoituksia oli kahdeksan täyttä päivää, yhdestä kolmeen pitkää harjoituspäivää kerrallaan, kolmella eri paikkakunnalla. Esitykseen sävellettyä viittä kappaletta harjoiteltiin erikseen omina harjoituspäivinä ja tekstejä työstettiin sähköpostitse harjoitusten välissä. Ohjaaja tapasi esittäjiä erikseen ja muusikot tapasivat toisiaan ilman ohjaajaa. Kunkin harjoituksen jälkeen ryhmä sai ohjaajalta aina uuden käsikirjoitusversion, joka samalla kokosi yhteen edellisissä harjoituksissa työstettyä. Ohjaajan puhtaaksi kirjoittamia ja ryhmälle lähettämiä käsikirjoitusversioita kertyi lopulta seitsemän, yksi joka harjoitusyösklassä.

Kriittisiä vaiheita suunnittelun sykleissä syntyi, kun materiaalissa joissain kohdissa tulitiin liian lähelle informanttien henkilökohtaisia vaikeuksia. Näitä asioita saattoivat olla esimerkiksi kaltoinkohtelu, yksinäisyys, estot ja perhesiteet. Tilanteissa oli tärkeää, että kaikkea ei tarvinnut ottaa puheeksi eikä tuoda näyttämölle, ellei itse halunnut. Tämä saattoi olla esittäjille kokemuksena sekä valtauttavaa että pitkiä pohdintoja herättävää. Miten siis yksityistä voi lasten ja nuorten tutkimuseiikan kannalta asettaa esityksenä julkisuuteen (esim. Lagström, Pösö, Rutanen & Vehkalahti, 2015)?

Hankkeen alussa osallistujat allekirjoittivat tutkimussuostumukset, koska he olivat pääosin täysi-ikäisiä (nuorinkin tuli täysi-ikäiseksi hankkeen aikana). Tästä syystä erityisiä ikään ja julkistamiseen liittyviä eettisiä haasteita ei ollut myöskään sen suhteen, miten kanssatutkijat ymmärsivät tutkimuksellisuuden osana esitystä. Sen sijaan haasteeksi asetui yksityisen ja julkisen asemointi, siis oman henkilökohtaisen esiin tuominen taiteen kautta ja muiden läheisten suojaaminen julkisuudelta (Bradbury-Jones & Taylor, 2013; ks. myös Pienimäki & Kotilainen, 2018). Osallistujien epävarmuus tehdä taidetta omista lähtökohdista ja samalla osallistua tut-

kijoina esittämään jotain yleisempää julkisesti nuorten elämästä näkyi läpi koko harjoitus- ja esitysprosessin. Ohjaajan mukaan osallistujia mietitytti erityisesti, kuinka oikein, väärin tai päteviä heidän väitteensä ovat nuoruuden kontekstissa, miten heidän elämänsä määritellään tai miten heidät itsensä asemoidaan ulkopuolisin silmin esityksen jälkeen.

Epävarmuutta oman tiedon pätevydestä nuorilla kanssatutkijoilla raportoivat myös Bradbury-Jones ja Taylor (2013) tutkimuskartoituksessaan lasten ja nuorten kanssatutkijuteen kohdistuvista aiemmista tutkimuksista. Seuraava sitaatti toisaalta osoittaa, miten risti-riitä yksityisen ja julkisen esittämisen välillä voi olla myös voimavara ja tuki. Dokumentoivassa, tutkivassa työtavassa voi kertoa omin sanoin ilman, että kukaan puuttuu, korjaa, tulkitsee tai täydentää kokemusta. Työryhmän jäsen kirjoittaa Facebookissa ensi-illan jälkeen:

Tää on tää juttu, jota meistä kukaan ei oo oikein halunnut mainostaa. Me seisotaan kaiken takana, ja vietäis tää esitys vaikka maan ääriin, tää on hyvä esitys. Mut se on henkilökohtanen, päästää meidän ihon alle. Se on niin totta. Pysäytyskuva elämästä. Vähän turhan totta. (9. 12. 2016, osahankkeen kotisivulla)

Nämä edellä kuvatut tilanteet ja otteet toimivat esimerkkinä nuorten kanssatutkijuudesta, jossa henkilökohtainen asettuu osaksi julkista yhtä aikaa valtautumisen kanssa (ks. myös Pienimäki & Kotilainen, 2018; Cahill, 2007). Eettisestä näkökulmasta esimerkiksi Bradbury-Jones & Taylor (2013) ehdottavat nuorten kanssa toteutettavaan osallistuvaan toimintatutkimukseen riittävän pitkää prosessia, jota on aikaa puntaroida ja työstää yhdessä nuorten kanssa. Sen sijaan yksityisen kokemuksen julkiseksi muokkamisesta ja julkaisemisesta kanssatutkijuuden kontekstissa ei juuri ole tutkimuskirjallisuutta, joten eettisestä näkökulmasta tätä puolta on kehitetty *Nuoret estradilla* -hankkeessa. Sirkku Kotilainen ja Mari Pienimäki (2018) esittävät turvallisen ilmapiirin luomista yhtenä avaintekijänä haavoittuville nuorille suunnatussa (media)kasvatuksessa, jossa juuri julkisuus

on yhtenä elementtinä mukana kuten *My way* -hankkeessa, ja kuten siinä on inklusiota edistetty esimerkiksi henkilökohtaisen osallistuja-ohjaaja-viestinnän kautta.

Toteutus

My Way – pieni kuva riittää ensiesitys oli marraskuussa 2016 Tampereella *Nuoret Estradille* -hankkeen väliseminaarin yhteydessä: kutsuvierasyleisö koostui nuorisotutkijoista ja alan opiskelijoista. Paikalla oli myös opettajia lukioluokkien, toisten nuorten kanssa. Muut esitykset olivat samankaltaisille yleisöille joulukuussa 2016, toinen yläkoulussa ja toinen lukiossa, kaikki eri paikkakunnilla.

Esityksen kesto oli 70 minuuttia ilman väliaikaa. Näyttämökuvana oli lämpimän kohdevaloin rajattu tyhjä tila, muutama tuoli, jotka lainattiin esityksen aikana yleisöstä, valkokangas ja soitattajien tila. Kukin esittäjä puhui vain omaa tekstiään, joka oli litteroitu ohjaajan tekemästä henkilöhaastattelusta ja esittäjän itsensä edelleen siitä muokkaamasta tekstistä harjoitusprosessin aikana. Esitys oli sijoitettu samalle tasolle kuin katsomon ensimmäiset rivit.

Yleisörivit oli asetettu L-kirjaimen muotoon ja osin valoihin. Katsomo oli suunniteltu niin, että esitys oli intiimi ja kutsuva. Katsomon toisen sivun muodostivat näyttämön valkokangas ja muusikkojen tila. Esiintyjät oli sijoitettu yleisön kanssa samalle tasolle, samaa aikaa, hetkeä ja tasa-arvoa ilmentäen. Katsekontakti esiintyjien ja yleisön välillä oli helppoa, koska myös yleisö oli osin valossa. Esityksen näyttämökuvan tarkoituksena oli osallistaa katsojaa mentaalisesti, vaikka ei verbaalisesti. Tämä on tyyppillistä esimerkiksi moderneissa, fragmentaarisisissa eepin (epäaristotelinen) teatterin toteuttamisen keinoissa draamallisesta (aristotelinen) tekijätavoista poiketen. (ks. esim. Paavolainen, 1997). Ohjaaja kuvaa päiväkirjassaan kahta toteutuksen kriittistä hetkeä:

Toteutuksen kriittisintä oli kohtausten asema kokonaisuudessa. Ensi-illan jälkeen kokonaisvaltaisesti hyvin vaativaa kohtausta varten ryhmän oli rakennettava turvatoimet, mikäli sen toista-

minen ei ajatellulla tavalla seuraavissa näytöksissä onnistuisi. Tämä oli työryhmälle psyykkisesti vaativaa, olla vielä enemmän läsnä ja vielä enemmän valppaana ja kontaktissa kuin tavalisesti. Kriittistä oli myös yleisösuhte esityksen päätyttyä, kaikki katsojien esittämät kysymykset, jolloin esitys, sen ohjaus, dramaturgia, välimatka yleisöön, näyttämökuvana, valot ja toiset kanssa näyttelijät eivät enää suojanneet esittäjien yksityisyyttä. (Ohjaajan tutkimuspäiväkirja, 2017)

Esitystekniikan ja katsomon kokoaminen ennen esitystä ja purkaminen esityksen jälkeen oli työryhmän vastuulla, ja osa esitysrutiineja. Esittäjät olivat esityksen jälkeen yleisön tavattavissa esitystilassa suoraa, keskustelemaa palautetta varten. Myös kirjallinen, anonymi yleisön suora palaute esittäjille oli suunniteltu helpoksi ja pakottomaksi. Sitä varten yleisöistumien alla oli kynä ja paperia, johon sai jättää tervehdyksen tai olla jättämättä. Yleisön poistuttua kaikki yleisöistumien alle jätetyt viestit luettiin ryhmässä ja niistä keskusteltiin yhdessä. Tässä yhteydessä ryhmä kävi yhdessä läpi myös omia tuntojaan esityksen kulusta. Keskusteluja jatkettiin toisinaan vielä näyttämötilaa purettaessa.

Nuorten osallistujien kokemusten yksityisen ja julkisen luonteen rajanvedot joka näytöksessä ja pian sen jälkeen yleisöpalautteissa asettuivat tutkimuseettisesti keskiöön tässä hankkeessa, huomattavasti suuremmin ja näkyvämmiin kuin muissa *Nuoret estradilla* -osahankkeissa, joissa taiteellisen tekijän yksityisyys voitiin suojata esimerkiksi nimimerkillä (Pienimäki & Kotilainen, 2018). *My way* -hankkeessa osallistujat toimivat itse esiintyjinä ja keskustelijoina esitysten jälkeen omista kokemuksistaan. Tällöin julkisen ja yksityisen roolin selkiyttäminen vaati erityistä huomiota ohjauksessa. Tutkimuseettisenä toimintana käytettiin jatkuvia keskusteluja työryhmässä: refleктоivat välittömät keskustelut tutkijaryhmässä ohjaajan tuella tai kahden kesken ohjaajan kanssa, myös tilannekohtaisesti.

Reflektio, arviointi

Esitysprosessi rakentaa monenlaisia arvioinnin tiloja myös varsinaisen esityksen ulkopuolelle.

Tässä tapauksessa ryhmän sisäinen jatkuva reflektio toimi luovassa prosessissa, jossa ei ollut päärooleja tai päätarinaa, vaan kyseessä oli yhteisöllinen toteutus (Cahill, 2017). Sen lisäksi kansatutkijoiden yksilö- ja ryhmäpohdintoja prosessista edistivät vuorovaikutus yleisöjen kanssa heti esitysten jälkeen sekä keskustelut ja esimerkiksi sähköpostiviestintä ohjaajan kanssa esitysten välillä ja jälkeen. Haasteena järjestää tilaisuuksia koetun arvioinnille oli se, että osallistujat palasivat nopeasti kotipaikkakunnilleen eri puolille maata.

Perinteisestä puheteatterista poiketen dokumenttiteatteri esitystapana valaisee esityksen vastaanottoa, yleisön reflektiota ja arviointia sisällöstä. Tällöin oleellista on antaa tilaa sille, miten katsoja kokee esityksen ja mitä siitä palautuu tekijälle itselleen. Tämä merkityksellinen katsojan aktiivisuus ja katsojan oman tulkinnan antamisen mahdollisuus on tyyppillistä postmodernille teatterille (Boal, 1995; Lehmann, 2009).

Katsojan ei tarvitse arvioida esittäjiä, heidän luovuuttaan tai mahdollisia ongelmia. Tämän arvioinnin minimointia ohjauksen on tarkoitus suojata. Esittäjille jätetyt lukuisat viestit eivät koskeneet niinkään itse esitystä kuin katsojan omia tunteita heidän omista elämäkokemuksistaan (ks. esim. Peric, 2016). Tätä yleisön katsomistapaa ohjaaja piti lopputuloksessa yllättävänä poiketen omista aiemmista teatterikokemuksistaan esittäjänä, ohjaajana ja muiden työryhmien jäsenenä.

Katsojaviestejä kertyi kaksisataa. Niistä voi lukea, miten nuoret katsojat kokivat tullessa kuulluksi, kuten seuraavassa esimerkissä:

Luetteko te mun ajatuksia? Kiitos rohkaisusta uskaltaa elää ja tehdä omat päätökset. Teiän biisit on ihan omaa luokkaansa ja haluisin kuulla niitä vielä lisää. Oli mahtava kuulla, etten oo yksin mun ongelmien ja pelkojen kanssa. Ja että niistä voi päästä yli. Monesti tuli kyynel ja kylmät väreet teiän biisien ja esityksen aikana. Kiitos. En viitti kirjottaa tähän mun nimee, kun saatoin myöntää jotain tosi henkilökohtaista rivien välissä teille. Että oon heikko. (Katsojaviesti, 15. 11. 2017)

Esityksen ja yleisöpalautteen jälkeen työryhmä vakuuttui siitä, että taiteellinen kompositio on onnistunut antamaan katsojille samaistumis-pintaa sekä aikaa ja mahdollisuuden samaistua joihinkin esityksen seitsemästä keskenään hyvin erilaisesta persoonallisuudesta, opinpolusta ja elämäntunnoista. Kehystettyään palan omaa elettyä elämää näyttämölle, esittäjät kokivat antaneensa elämän monimuotoisuudelle oikeutuksen ja osoittaneensa sen, ettei nuoruus tai koulutussiiirtymä ole lineaarinen vaihe elämässä. Tulos osaltaan vahvistaa kansatutkijuutta, kun yleisö tuli osaksi merkityksenantoprosessia omine kommentteineen vahvistamaan metodisesti esityksessä dokumentoituja teemoja. Osallistujat ja yleisöt tuntuvat kokeneen yksityisen kokemuksen yleisyyden yllätyksellisenä ja voimauttavana.

Ensi-illan jälkeen jatkuneen tutkijapainotteen yleisöseminaarin päätyttyä yksi osallistujista purki turhautumista keskusteluun seminaarissa. Esimerkki osoittaa kriittisen tutkimuksen lukutaidon lisääntymistä:

Koin pienen maanjäristyksen ja uskonmenetyksen siellä keskustelutilaisuudessa sillon, vaikka kyllä sä pohjustit että kuinka siinä saattaa käydä. Mut kai tieteessä on tarkoituksena löytää vastauksia ja ratkaisuja, kai se muuten ois ihan liian turhauttavaa. Mutta kyllä mä näen kysymisen ja ihmettelyn ja kuuntelun silti tietämistä tärkeämpänä, yliopistossakin ja eiks nyt just yliopistossa nimenomaan? (Sähköposti ohjaajalle, 28. 11. 2016.)

Yllä kuvattu kokemus osoittaa, että esitys onnistui herättämään joitakin liikahduksia valtautumisen suuntaan suhteessa tutkimukseen (Bradbury-Jones & Taylor, 2013). Ohjaajan haastattelussa käy ilmi myös muunlaisia valtautumisen muotoja: yksi osallistujista ryhtyi pohtimaan aikaa sitten jääneen harrastuksensa aloittamista uudelleen ja kaksi pani toimeksi hakeutumalla opintoihin taidealalle – mitä kumpikaan ei ollut pitänyt aiemmin mahdollisena, vaikkakin haaveena.

Prosessin reflektion ja arvioinnin osalta tämä artikkeli toimii yhtenä sen osana akateemisesti.

Kritiikkiä on kuitenkin aiheellista esittää osallistuvan toimintatutkimuksen luonteen pohjalta: hankkeessa mukana olleita nuoria ei ole kysytty osallistumaan artikkelin työstämiseen, vaikka se olisi ollut mahdollista esimerkiksi ottamalla heitä mukaan kommentoimaan tekstiä tai jopa mukaan kirjoittamaan kokemusasiantuntijoina (esim. Bradbury-Jones & Taylor, 2013; Kotilainen & Rantala, 2008). Pian hankkeen päätyttyä olisi ollut mahdollista pyytää osallistujia kirjoittamaan vaikka tutkimusblogiin tai tuottamaan kuvallista aineistoa prosessista vloggaamalla tai Instagramissa. Esimerkiksi nämä käytänteet olisivat lisänneet myös metodologisesti refleksiivistä vankkuutta tuloksiin (ks. myös Kellett, 2010; Madden et al., 2014).

Tuloksia toisen asteen opinpolun taitekohdasta *My way* -esityksessä

Millaisia tuloksia *My way* -työryhmän taiteellinen produktio esityksenä nostaa esiin peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen siirtymävaiheesta nuoren elämässä? Taiteellisina ja nuorisotutkimuksellisinä tuloksina voi tiivistää neljä teemaa: 1) *apuun ja tiedostamisen pakkoon voi hukkuu*, 2) *elämä kantaa ennakoimattomalla tavalla*, 3) *välivuodet eivät ole välivuosia elämästä* ja 4) *kaikkien ominaisuuksien hybridiä ei ole*. Teemat kuvataan videoitujen esitysten litterointien pohjalta. Kursivoidut tekstit ovat siis lainauksia esityksistä.

1. *Apuun ja tiedostamisen pakkoon voi hukkuu*

Sakari Hänninen (2005, s.111–112) kertoo, miten yhteisö alkoi nähdä itsensä köyhänä ja avuttomana vasta kun ulkopuoliset kuvailivat heitä niin. Ensimmäinen esityssitaatti ilmentää, miten toinen kahdesta välivuotta pitävästä osallistujasta koki koko lukioajan työntäyteiseksi ja uuvuttavaksi. Ylioppilaskirjoitusten alla hän ei jaksanut miettiä, mitä tapahtuu lukion jälkeen. Hän, kuten toinenkin välivuotta pitävä koki hukuvansa tiedostamisen pakkoon. Vaikka lakkaisten jälkeen oli pakko levätä ja kerätä voimia, hän päätyi lopulta kokemaan välivuodesta vain

syällisyyttä ja ahdistusta, jota alun alkaen ei ollut. Syällisyyttä lisäsi virastoissa asioiminen, mitä hän kuvaa esityksessä kaoottiseksi:

27 päivää myöhemmin soitan TE-toimiston nuortenpisteeseen, jossa virkailijan kanssa käydään koko hakemus läpi uudestaan. Olenko tehnyt jotain väärin? Olenko tehnyt jotain väärää? Saan tietää, ettei työttömyyspäivärahaa makseta takautuvasti. Koska en ole ollut viimeisen kahden vuoden aikana riittävästi työssäoloehtoja täyttävässä työsuhteessa, haloo mä oon ollut lukiossa, mä oon 21 viikkoa eli yli 5kk kestävällä odotusajalla, jolta ajalta ei makseta tukea, ellen osallistu TE-toimiston järjestämään työnhakuvalmennukseen tai vastaavaan. Mä en ymmärrä, mistä lähtien se 21 viikkoa lasketaan. Ja mä en tosiaan tiedä, mihin tarvitsen koulutusta, kun mulla ei oo lukemiseen, kirjoittamiseen tai kommunikointiin liittyviä vaikeuksia. (Esitystaltiointi, 15. 11. 2016)

Voimavaraistaminen voi siis olla myös voiman varastamista. Näin Hänninen (2005, s. 112) kääntää sanat nurinpäin määrittäessään huono-osaisuutta, kun se tapahtuu ulkoapäin määrittelynä. Yllä olevan monologin esittäjä ei ajatellut viranomaisille ilmoittautuessaan, että hän välivuotta pitäessään olisi ongelmallinen, potentiaalinen putoaja tai syrjäytyjä tai hallituksen määräysten kohde, niin kuin hän myöhemmin sai kokea.

6. 10. Minulle kerrotaan, että toinen tapa, jolla voin lyhentää 21 viikon odotusaikaa on työkokeilu, joka voi kestää 6–12 kuukautta. Se tarkoittaa käytännössä sitä, että mä oon töissä kuus tuntia päivässä, viis päivää viikossa ilman palkkaa, työttömyyspäivärahalla. Koska mä oon työtön nuori, joka ei tällä hetkellä opiskele, tämä on mun velvollisuus. Tää on hallituksen määräys. Työkokeilua vaille minä olinkin. Oon tehnyt kah-ta, ellen jopa kolmea kesätyötä. Oon ollut opetta-jan sijaisena. En mä sit hae työttömyyskorvausta. Pidän mieluummin itsekkunnioitukseni. (Esitystaltiointi, 15. 11. 2016)

2. Elämä kantaa ennakoimattomalla tavalla

Seuraavissa on näytelmän avainrepliiikkejä, joissa elämä kantaa ennakoimattomalla tavalla, esimerkiksi harrastukset luottamuksen rakentajana (esim. Myllyniemi, 2016, s. 35–47) jatko-opintoihin hakeuduttaessa:

Eihän musta tanssijaa tullu, mutta hyvä kunto autto mua sähkömieheksi. Tanssin kautta koin olevani hyvä, vaikka en koulussa. Mulla riittää kunto rämpiä, mähän tanssin yli viis vuotta! (Esitystaltiointi, 15. 11. 2016)

Jääkiekko kasvatti mua sosiaalisesti, koska mä oon ujo. Mä en ikinä jääkiekossa välittäny siitä voitettiin vai ei, mä välitin siitä, että kaikilla oli hauskaa. Se kantaa mua nyt musiikissa. (Esitystaltiointi, 15. 11. 2016)

3. Väli vuodet eivät ole väli vuosia elämästä

”Väli vuosia ei edes ole, joka vuosi on elämää”, otsikoi maakuntalehti *Keskisuomalainen* pääkirjoitussivullaan 18. 12. 2016 esityksestä kertovassa tekstissä. Tämä lause kantaa monen osallistujan eri tavoin esiin tuomaa näkökulmaa esityksessä:

Haluaisin ajatella, että täällä voi elää monella tapaa. Siks en oo varma siitä yliopistosta. Mä mieluummin valitsisin aina toisin. Oikeesti musta tuntuu, että mulla on sellanen lisärauhanen, joka aiheuttaa vastustelua kaikkien asioiden suhteen. Mulla on sellasta kapinahormonia. Arvostan sitä, mutta se tekee mun elämästä myös tosi hankalaa. Uteliaisuudella ja kapinarauhasella on jotain yhteistä, tuleeko ne sitten jostain samasta paikasta, en tiedä. (Esitystaltiointi, 15. 11. 2016)

4. Kaikkien ominaisuuksien yhdistelmää ei ole

Esittäjille se, että kaikkien ominaisuuksien yhdistelmää samassa henkilössä ei ole, antoi ymmärrystä ja näkemystä myös sitä nuorta kohtaan, joka esittäjä itse on ollut näitä valintoja tehdessään (Myllyniemi 2016, s. 57–71).

Silloin kun kävin opon juttusilla, mä kysyin, että onko musta, kun mä en oo niin ihmisystävällinen, kun mä en jaksa hymyillä tekehymyä. Päivääkään ei oo tarvinnu mieltää, onko musta. Maksoin alanvaihtoni itte. Ei oo tarvinnu tekehymyillä. Vaikka mä en oo avoin, mä meen eteenpäin tässä ammatissa. Pieni kuva, joka kantaa. Luova hulluus, johon uskon. Eteenpäin. Kunnianhimo. Pieni tunne riittää, että tää vois olla kiva, sitä seuraamaan. (Esitystaltiointi, 15. 11. 2016)

Nuorten taiteellista kanssatutkijutta kentälle ja tutkimukseen

Olemme kuvanneet nuorten dokumenttiteriesitystä empiirisenä toimintatutkimuksena, jossa kanssatutkijuus tulee esiin ryhmän toiminnassa ja lopputuloksessa. Tekstin tavoitteena on ollut valottaa niitä kohtia ja risteymiä, joissa nuorten kanssatutkijutta on rakentunut.

Tulosten pohjalta ensimmäinen tällainen kriittinen kohta on ollut se, kun *nuoret kutsuttiin tutkimaan* taiteen kautta nuorten elämää ja tuntoja opinpoluilla erityisinä ”informanteina”. Osallistujat suhtautuivat hankkeeseen kanssatutkijoina siis alusta lähtien. Se myös näyttää yhtäältä motivoineen ryhmää. (esim. Bradbury-Jones & Taylor, 2013). Toiseksi, ohjaajan toiminta pyrkimällä tietoisesti ohjausprosessissa kohti tasavertaisuutta ja tutkimusryhmän toimintaa oli yksi avaintekijä osallistujien kanssatutkijuuden rakentumisessa. *Ohjaajan roolina oli siis toimia fasilitaattorina*, prosessin edetessä yhä enemmän taustalla kuin ohjaimisena: jakaa valtaa toiminnassa koko työryhmälle (esim. Arendt, 1958; Freire, 2016). Kolmanneksi, tulokset nostavat esiin useita risteymiä, joissa *nuorten osaamisen arvostaminen* 1) luovina taiteen tekijöinä ja sisällön tuottajina, 2) oman elämänsä asiantuntijoina ja 3) komposition rakentajina toimivat sillanrakentajina tutkimukseen ja taiteeseen. Tämä saa tukea esimerkiksi *Nuoret estradilla* -hankkeen tuloksista, joiden pohjalta on rakentunut ehdotelma inklusiivisesta mediakasvatuksesta. Nuorten osaamisen arvostaminen, sisällön tuotanto ja

taiteellinen toiminta sekä turvallinen tila toimia ovat ehdotelman keskeisiä piirteitä (Kotilainen & Pienimäki, 2018). Turvallinen ilmapiiri ja tila koko hankkeen ajan osoittautui tärkeäksi tutkimuseettisestikin *My way* -hankkeessa, jossa nuorten osallistujien kokemukset prosessoitiin yleisiksi ja julkisiksi taiteellisen toiminnan ja esityksen kautta. Kanssatutkijan rooli komposition eli taiteellisen narratiivin luojana ja taiteilijan rooli varsinkin itse esityksessä toimivat osaltaan yksityisen kokemuksen suojina, kun ne sellaisiksi osattiin rakentaa ohjauksellisesti ja pedagogisesti. Lisäksi turvallista ilmapiiriä luotiin tutkimusryhmässä ja henkilökohtaisin keskusteluin ohjaajan kanssa tilannekohtaisesti (esim. Bradbury-Jones & Taylor, 2013).

Prosessissa osallistujat siis nähtiin tutkijoina ja taiteen tekijöinä tasavertaisessa vuorovaikutuksessa, joka on sekä metodista että näkyä lopputuloksessa vastauksina, siis erilaisina nuorten opinpolkuina ja kritiikkinäkin järjestelmille, jotka ovat nuorille haasteellisia aikuisuuden kynnyksellä. Esityksen lopputuloksesta voi nähdä, miten dokumenttiteatteriprojektissa kanssatutkijuus nivoutui kiinteäksi osaksi taiteellista prosessia, ja sen erittely taiteellisesta prosessista osoittautui haasteelliseksi. Tulosten perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että tärkeitä olivat ensijaisesti ohjaajan pedagogiset valinnat, joissa nuorten *kanssatutkijuus rakentui tutkimusryhmäksi*, ohjaaja yhtenä sen tasavertaisena jäsenenä (esim. Cahill, 2007). Ennen kaikkea se, että nuoret kutsuttiin mukaan tutkijoiksi, rakensi kanssatutkijuutta jo luovan prosessin alusta alkaen. Esitysten jälkeen keskusteluyhteys tutkijoista, opettajista ja muista nuorista koostuvien yleisöjen kanssa sekä anonymin kirjallisen palautteen läpikäyminen sinetöivät *valtautumisen kokemuksen* sekä yksityisen yleisyyden julkisessa esityksessä, johon ennen esitystä osallistujat eivät kokeneet elämäkokemustensa viittaavan (Pienimäki & Kotilainen, 2018).

Toimintatutkimuksen ja taiteellisen tutkimuksen välimaastoon sijoittuvassa *My way* -hankkeessa lähtökohtana on ollut tutkimuksen ja tulosten vankentaminen sekä syventäminen kanssatutkijuuden kautta. Tutkimus vahvistaa

aiempaa vastaavaa tutkimusta tästä näkökulmasta (esim. Cahill, 2007; Bradbury & Jones, 2013), kun subjektiivinen tieto kokemuksina ja narratiiveina teatteriesityksessä ja prosessissa näyttäytyi kirkkaana. Dokumenttiteatterissa on kiinnostuttu yksilön kokemasta totuudesta, joka on vapautettu valitun välineen diskursseista, yhteisöjen tavoista havaita, uskoa, arvioida ja käyttäytyä esimerkiksi nuorisokulttuurissa tai taiteessa niin kuin tässä tapauksessa. Tässä esitysprosessissa osallistujat saivat mennä lähemmäs omaa arkkokemusta sellaisenaan, yli tieteen ja taiteen raja-aitojen sekä teatterin vakiintuneiden toimintatapojen kuin huomauttamatta. Tästä seuraa, että dokumenttiteatteri voi tuoda esiin peittyvää kulttuuria ja tuoda siihen moninäkökulmaisuutta. Käsikirjoitukseen tulikin jokaiselta osallistujalta tietoinen ”vinksautus”, niin kuin se sanana jäi elämään myös esitykseen. Tässä yksi ”vinksautus”:

Mä vinksautan sillä, että mulle ei olis käynny näin hyvin, kun miltä musta nyt tuntuu, jos mä olisin menny kouluuun. Koulun penkillä ei olis tullu mitään. Se olis kääntänyt mut pois tältä alalta. (Esitystaltiointi, 15. 11. 2016)

Näissä *My way* -hankkeen taiteellisissa tuloksissa yhdessä kanssatutkijuuksien rakentamisen tulosten kanssa on kyse refleksiivisestä tiedosta, jota voi siirtää eri yhteyksiin ja jota tulee edelleen kehittää (esim. de Vries, 1980; Park, 2006). Ehdotammekin tutkimustulosten pohjalta kanssatutkijuutta lähestymistapana osana taideprosesseja nuorten elämää koskevissa taiteellisissa hankkeissa, varsinkin tutkimusyhteistyönä. Osallistuva toimintatutkimus luo mahdollisuuden luoda uutta tietoa, nostaa esiin peittyvää tietoa ja voimauttaa osallistujia. Tulosten pohjalta voi kysyä, voisivatko teatteri ja muut kulttuuri-instituutiot olla nykyistä vahvemmin yhteiskunnallisten kysymysten ja kokemusten tutkimisen ja tiedon julkistamisen tapa yhdessä lasten ja nuorten kanssa (Heikkinen, 2016)?

Ehdotamme myös nuorten kanssatutkijuuksia edelleen kehittävää lapsi- ja nuorisotutkimusta, taiteellista ja kulttuuripoliittista

tutkimusta sekä eri tieteenaloja yhdistäviä kompositioita. Esimerkiksi Juha Varton (2017) mukaan taiteellinen tutkimus ei käytä valmiita menetelmiä, se perustelee sekä kysymisensä että menetelmien tarpeen, joihin se ei usko olevan valmiita vastauksia (emt., 23). Julkisuuteen johtavana prosessina se tarkoittaa oman taidon käyttämistä, arvioimista, asemointia ja käsitteellistä kehittämistä jonkin asian paljastamiseksi, joka *My way* -esimerkissä toi esiin erilaisia toisen asteen opinpolkuja (emt., 38).

Tutkimus ehdottaa siis nuorten mukaan ottamista, inkluusiota kanssatutkijoina politiikan ja taiteen tekemiseen erilaisissa instituutioissa ja areenoilla, joissa he voivat tulla huomioituksi ja kuulluksi tasavertaisina tekijöinä. Tällainen autenttisen osallistumisen mahdollisuus rakentaa hyvinvointia (Pienimäki & Kotilainen, 2018). Se voi estää eksklusiota eli syrjään jäämistä (Bude, 2004, 5), mistä puolestaan rakentuvat arvaamattomat tunnepohjat ja rinnakkaismaailmat, jotka voivat toimia pohjana esimerkiksi radikaaleille populistisille liikkeille. Siksi nuorten omia sisältöjä tuottavalla taiteella on erityistehtävä, samoin valta-asemia tasoittavalla toimintatutkimuksella nuorten kanssa.

Kirjallisuus

- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Asthana, S. (2012). *Youth Media Imaginaries from around the World*. New York: Peter Lang.
- Auerbach, C. F. ja Silverstein, L. B. (2003). *An introduction to Coding and Analyzing Qualitative Data*. New York: New York University Press.
- Bennett, L.W. (2008). Changing Citizenship in the Digital Age. Teoksessa W. L. Bennet (toim.) *Civic Life Online: Learning how Digital Media Can Change Youth*. Cambridge: The MIT Press, MA, 1–24.
- Bude, H. (2004). Das Phänomen der Exclusion. *Mittelweg* 36 (4), 3–15.
- Boal, A. (1979). *Theatre of the Oppressed*. London: Pluto press.
- Boal, A. (1995). *The Rainbow of Desire. To Boal Method of Theatre and Therapy*. London: Routledge.
- Bradbury-Jones, C. & Taylor, J. (2015). Engaging with children as co-researchers: challenges, counter challenges and solutions. *International Journal of Social Research Methodology*, 18 (2), 161–173. DOI: 10.1080/13645579.2013.864589.
- Cahill, C. (2007). Doing Research with Young People: Participatory Research and the Rituals of Collective Work. *Children's Geographies*, 5 (3), 297–312. DOI: 10.1080/14733280701445895.
- Fenge, A. L., Hodges, C. & Cutts, W. (2011). Seen but Seldom Heard: Creative Participatory Methods in a Study of Youth and Risk. *International Journal of Qualitative Methods*, 10 (4), 418–430. DOI: 10.1177/160940691101000408.
- Freire, P. (2016). *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Fornäs, J. (1995). *Cultural Theory and Late Modernity*. Sage Publications.
- Heikkinen, H. (2016). Drama and Citizenship – Devised Drama for Education. *Journal of Social Science of Education*, 16 (4). DOI: 10.2390/jsse-v15-i4-1497.
- Hänninen, S. (2005). Huono-osaisuuden mieli. Teoksessa S. Hänninen & J. Karjalainen & T. Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta* (94–117). Helsinki: Gummerus.
- Hursti, K. (2015). *Teatteria nuorille: nuortenteatterin ohjelmistot suhteessa nuorten toiveisiin ja odotuksiin*. Pro gradu -tutkielma, Viestinnän, median ja teatterin yksikkö, Tampereen yliopisto. Julkaisematon.
- Junttila, J. (2012). *Dokumenttiteatterin uusi aalto*. Helsinki: Like.
- Kakkuri-Knuuttila, M-L. & Heinlahti, K. (2006). *Mitä on tutkimus?* Helsinki: Gaudeamus.
- Karlsson, L. (2003). *Sadutus. Avain osallistuvaan toimintakulttuuriin*. Juva: PS-kustannus.

- Karlsson, L. (2005). Lapset tiedon ja kulttuurin tuottajina. Teoksessa S. Hänninen, J. Karjalainen & T. Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta (173–194)*. Helsinki: Gummerus.
- Kellett, M. (2010). Small Shoes, Big Steps! Empowering children as active researchers. *American Journal of Community Psychology*, 46 (1–2), 195–203. DOI: 10.1007/s10464-010-9324-y
- Kirkkopelto, E. (2008). New start: Artistic research at the Finnish Theatre Academy. *Nordic Theatre Studies*, 20, 17–28.
- Koskenniemi, P. (2007). *Osallistava teatteri Devising ja muita merkittävyyksiä*. Hämeenlinna: eOppimiskeskus Kansalaisfoorumi.
- Kotilainen, S. & Pienimäki, M. (2018). Participation through Public Media: Improving Media Literacy among Vulnerable Youth. Teoksessa R. Hobbs, P. Mihailidis, M. Ranieri (eds.) *International Encyclopedia of Media Literacy*. Indianapolis: Wiley (tulossa).
- Kotilainen, S. & Rantala, L. (2008). *Nuorten kansalaisidentiteetit ja mediakasvatus*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry.
- Lagström, H., Pösö, T., Rutanen, N. & Vehkalahti, K. (toim.) (2015). *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry.
- Lehmann, H.-S. (2009). *Draaman jälkeinen teatteri*. Teatterikorkeakoulu: Like.
- Mackenzie, N. & Knipe, S. (2006). Research dilemmas: Paradigms, methods and methodology. *Issues In Educational Research*, 16 (2), 193–205. URL: <http://www.iier.org.au/iier16/mackenzie.html>. (Haettu: 08.04.2017).
- Madden, D., Cadet-James, Y., Atkinson, I., Watkins Lui, F. (2014). Probes and Prototypes: a participatory action research approach to codesign. *CoDesign*, 10 (1), 31–45. DOI: 10.1080/15710882.2014.881884.
- McEwan, H. (1997). The functions of narrative and research on teaching. *Teaching and Teacher Education* 13 (1), 85–92. DOI: 0.1016/S0742-051X(96)00029-7
- Mustonen, E. (2003). Puhutaan meistä. Lasten ja nuorten näytelmä. Teoksessa L. Huhtala, K. Grunn, I. Loivamaa, M. Laukka (toim.) *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten ja nuorten kirjallisuuden historia (233–239)*. Helsinki: Tammi.
- Myllyniemi, S. (toim.) (2016). *Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry.
- Nuorisolaki (2016). URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285>. (Haettu: 11.01.2018.)
- Nowotny, H., Scott, P., Gibbons, M. (2002). *Re-thinking Science. Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. London: Polity.
- Oikarinen-Jabai, H. (2017). Suomensomalialaiset nuoret paikantumisiaan tutkimassa. *Nuorisotutkimuslehti*, 35 (1–2), 40–53.
- Paavolainen, P. (1997). *Eurooppalaisen teatterin historiaa*. Helsinki: Teatterikorkeakoulun julkaisusarja 55. URL: <http://disco.teak.fi/euteatteri/8-1-bertolt-brecht-elama-teokset-ja-vaikutus/> (Haettu: 15.1.2018)
- Park, P. (2006) Knowledge and Participatory Research. Teoksessa P. Reason, H. Bradbury (toim.) *Handbook of Action Research (83–93)*. Lontoo: Sage Publication.
- Pekkarinen E. & Aapola-Kari, S. (toim.) (2016). *Nuoruus hallitusohjelmassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry.
- Peric, T. (2016). Understanding versus Experiencing: An interview with Erika Fischer-Lichte. *Critical Stages*, 14 (Dec 2016). URL: <http://www.critical-stages.org/14/understanding-versus-experiencing-interview-with-erika-fischer-lichte/> (Haettu: 11.01.2018)
- Pienimäki, M. & Kotilainen, S. (2018). Youth participation in research on multiliteracies: ethical perspectives. *Media Education Research Journal*, 8 (1), 115–133.
- Reason, P. & Bradbury, H. (2006) *Handbook of Action Research*. Lontoo: Sage Publications.
- Sivenius, A. & Friman, I. (2017). Taidelähtöinen projekti tutkimuksellisenä lähestymistapana – nuorten elämä kuvin ja sanoin. *Nuorisotutkimuslehti* 35 (1–2), 26–38.
- Siivonen, K., Kotilainen, S. & Suoninen, A. (2011). *Iloa ja voimaa elämään. Nuorten taiteen tekemisen merkitykset Myrsky-hankkeessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisuja 44. URL: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/myrsky2011.pdf> (Haettu 11.01.2018)
- Souto, A.-M., Honkasalo, V. & Suurpää, L. (2015). Kuuntelemista, sanoittamista ja näkyväksi tekemistä – Tutkijat kiistellyn rasismiin äärellä. Teoksessa A. Häkkinen & M. Salasuo (toim.). *Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä (136–162)*. Tampere: Vastapaino.
- Säljö, R. (2004). *Oppimiskäytännöt. Sosiokulttuurinen näkökulma*. Helsinki: WSOY.
- Varto, J. (2000). *Uutta tietoa. Värityskirja tieteen filosofiaan*. Tampere: Tampere University Press.
- Varto, J. (2017). *Taiteellinen tutkimus. Mitä se on? Kuka sitä tekee? Miksi?* Aalto-yliopiston julkaisusarja Taide + Muotoilu + Arkkitehtuuri

1/2017. Aalto ARTS Books: Helsinki.

- Vries, J. de (1980). *Science and Human Behaviour*. Teoksessa F. Dubell, T. Erasmie & J. De Vries (eds.) *Research for the People – Research by the People. Selected papers from the International Forum on Participatory Research in Ljubana, Yugoslavia, 1980 (81–92)*. Report LiU-PEK-R-70. Linköping: Linköping University.
- Vygotsky, L.S. (1982). *Ajattelu ja kieli*. Helsinki: Kansankulttuuri.